

Naar aanleiding van een uniek Schots loodje in Harlingen

ALEX
KUSSENDRAGER

Regelmatig bereiken mij vragen over munt- en penningachtige voorwerpen van lood. Zo werd mij onlangs gevraagd of ik het hier afgebeelde loodje kon determineren. Door de hartvorm was mij direct duidelijk dat het een Schots communion token betrof, maar van welke plaats? Ik nam contact op met David Powell, de expert op dit gebied. Het bleek een communion token te zijn van Kirkmabreck, in het Schotse Kirkcudbrightshire. Op zich niets bijzonders, ware het niet dat dit token ontbreekt in het standaardwerk *Communion Tokens of the World* door Lester Burzinski uit 1999.¹ Je zou hieruit de conclusie kunnen trekken dat het hier een uiterst zeldzaam of misschien wel uniek exemplaar betreft. Het token kwam echter uit een plastic doosje met meer dan 70 identieke exemplaren van een zolder in Harlingen.

Engelstalige kerken

Aan het eind van de zestiende eeuw en in het begin van de zeventiende eeuw maakte Amsterdam als koopmans- en industriestad een geweldige bloei mee en oefende mede door haar tolerante opstelling in godsdienstzaken een grote aantrekkingskracht uit op buitenlanders. In die tijd trok een groot aantal Engelsen en Schotten naar de Nederlanden. Velen van hen hoopten in de opkomende handel en industrie een bestaan te vinden. Anderen zochten hier hun toevlucht, omdat zij in hun vaderland om godsdienstige redenen werden vervolgd. Een derde groep vormden de soldaten, die behoorden tot de door Koningin Elizabeth naar de Nederlanden gezonden hulptroepen of tot de Engelse en Schotse regimenten in Staatse dienst.

De Schotten en Engelsen die zich in Amsterdam vestigden behoorden tot verschillende godsdienstige richtingen. De Presbyterianen stonden een kerkbestuur voor dat ongeveer overeenkwam met dat van de Nederlandse en de Waalse Calvinistische kerken. Presbyterianisme is een vorm van calvinisme die ontstond in Schotland en Engeland gedurende de Schotse Reformatie en die vooral door John Knox geleid werd. Aanvankelijk gingen de Presbyterianen bij de Nederlandse gereformeerden ter kerke, maar dit bevredigde hen echter niet, omdat de meesten van hen de taal niet voldoende machtig waren. In 1605 richtten zij daarom een verzoek tot de kerkelijke en wereldlijke autoriteiten van de stad Amsterdam om een eigen kerk te mogen stichten. Evenals de Waalse zou deze kerk deel uitmaken van de Nederlandse gereformeerde kerk. Als kerkgebouw werd hen de kapel van het Begijnhof toegewezen, die al sinds 1578 leeg stond. De eerste dienst in dit kerkje werd op 5 februari 1607 gehouden, nadat de Amsterdamse predikant Petrus Plancius het de vorige dag tot de protestantse eredienst had gewijd. De eerste predikant die bij deze nieuwe gemeente bevestigd werd was ds. John Pagelt. De nieuwe kerk werd English Reformed Church genoemd (andere benamingen die gebruikt werden zijn English



Kirkmabreck loodje



Orthodox Church, Engels Gereformeerde Gemeente en Engels Hervormde Gemeente). De kerk heeft steeds deel uitgemaakt van de gereformeerde kerk en vanaf de negentiende eeuw van de Nederlands Hervormde kerk.

Ook Rotterdam kende een Engelstalige kerk: de Scots International Church, of in het Nederlands de Schotse (Zeemans) kerk. Schotse kerkdiensten werden vanaf 1643 gehouden in de Maasstad, aanvankelijk in de voormalige Sint Sebastiaanskapel op de hoek van de Lombardstraat en de Meent. De stad had deze kapel ten behoeve van de vele Schotse kooplieden, zeelieden en soldaten die in Rotterdam leefden beschikbaar gesteld. De eerste Schotse dominee die vanuit Perth in Schotland naar Rotterdam afreisde was Alexander Petrie. In 1697 kwam een nieuw gebouw godshuis gereed aan het Vasteland, op de hoek met de Herderstraat. Uitbreiding van het kerkgebouw met een armenhuis voor weduwen en wezen van gesneuvelde Schotse soldaten volgde in 1722.

Communion tokens in Nederland

In zijn boekje *The history of the Scots Church* beschrijft William Steven, predikant van de Schotse kerk te Rotterdam in 1832 de Britse kerken in Nederland.² Hij spreekt nadrukkelijk over Britse kerken en niet van Schotse, omdat voor

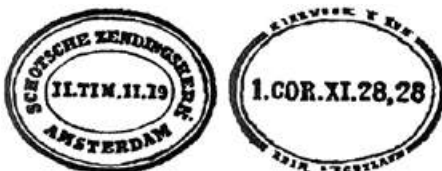
hem de voertaal leidend was. In zijn opsomming komt hij tot Britse kerken in de volgende steden: Amsterdam, Arnhem, Bergen op Zoom, 's-Hertogenbosch, Breda, Brielle, Veere, Delft, Dordrecht, Vlissingen, Gorinchem, 's-Gravenhage, Heusden, Leiden, Middelburg, Utrecht en Zwolle. Of in al deze kerken ook communieloodjes zijn gebruikt, is (nog) niet bekend. Het gebruiksdoel was vergelijkbaar met de Avondmaalsloodjes, zoals die bij de Evangelisch Lutherse kerk en de Waalse gemeenschap in gebruik waren (op dit type penningen zal ik in een volgend artikel uitgebreid terugkomen).

Evenals R. M. Greig, Harry Robinson and W. W. Woodside noemt Burzinski in *Communion Tokens of the World* onder nummer 372 slechts één Nederlandse communion token.³ Het betreft een exemplaar wat gebruikt is in de Amsterdamse kerk en waarvan het Rijksmuseum te Amsterdam een exemplaar bezit. Of er in Nederland meer eigen communion tokens in gebruik zijn geweest is mij niet bekend.

Harlingen

Terug naar de tokens gevonden in Harlingen. Zoals gezegd lag er op een Harlinger zolder een plastic doosje met meer dan 70 identieke exemplaren. Dit riep vragen op: viel er een verband te leggen tussen Kirkmabreck en Harlingen? Harlingen was weliswaar een belangrijke havenstad voor het transport van en naar Engeland, maar of daar nu de link ligt? Het leidde tot de volgende drie hypothesen:

- een dominee van Kirkmabreck emigreerde naar Harlingen en nam de tokens mee;
- in Harlingen bestond een kerkgenootschap die tot dezelfde geloofs-overtuiging behoorde als die van Kirkmabreck en waaraan de kerk van Kirkmabreck een oude set tokens had geschonken of de matrijzen beschikbaar had gesteld;



- de kerk van Kirkmabreck maakt in opdracht van de Harlinger kerkgemeenschap een aantal tokens.
Nergens in de geschiedenis van Harlingen wordt gesproken over een Engelse of Schotse geloofsgemeenschap, zodat geen van de hypothesen kan worden ontkracht of bevestigd. De vraag hoe deze ‘zeldzame’ penningen ooit in Harlingen terecht kwamen, zal daarom waarschijnlijk altijd een raadsel blijven. ■

NOTEN

- 1) Communion Tokens of the World, by Lester Burzinski, 1999.
- 2) William Steven,, 1832. 3) Communion tokens: the Australian, New Zealand, and miscellaneous series / by R. M. Greig, Harry Robinson and W. W. Woodside, 1964.
- Lead Token Telegraph by David Powell (<http://www.mernick.org.uk/leadtokens/>)
- www.loodjes.nl/Lutherse_loodjes/Kerkelijke_loodjes.html